

Winter in 'Aristocratisering in middeleeuws Nederland' (17-31) werden voor een deel reeds eerder door haar verwoord, met name in het themanummer over adel van het *Tijdschrift voor Geschiedenis* uit 1980. Ook de lezenswaardige opstellen van S. W. Verstegen over het bezitsbeheer en de levenssfeer van het Veluwe adelsgeslacht Isendoorn à Blois in de achttiende eeuw (79-92), en van C. J. Bruin over het verlenen van adeldom als beloning voor persoonlijke verdiensten in de negentiende en twintigste eeuw (141-164), bevatten veel bekends. Zij gaan eveneens voor een belangrijk deel terug op vroegere publikaties over deze onderwerpen, zowel van hen zelf als van anderen.

Geheel nieuw zijn daarentegen de twee bijdragen van J. Aalbers. In 'Geboorte en geld' (56-78) geeft deze auteur een schets van het standsbesef en de financieel-economische positie van de adel in Gelderland, Utrecht en Holland in de eerste helft van de achttiende eeuw. En in 'Willem Anne van Spaen van Hardesteinen de voormalige riddermatige adel, 1806-1813' (104-128) verhaalt hij over de niet aflatende bemoeienis van deze Gelderse edelman met de pogingen van koning Lodewijk Napoleon en diens keizerlijke broer om de Nederlandse adel te reorganiseren. Beide opstellen zijn gebaseerd op nieuw archiefmateriaal, met name afkomstig uit de nog weinig gebruikte collecties van het genootschap 'De Nederlandsche Leeuw' en het archief van de Hoge Raad van Adel, en verraden een grote kennis van zaken. Een mogelijk bezwaar is wellicht hun esoterisch karakter en hun niet altijd even gelukkige compositie.

Terwijl het merendeel van de in deze bundel opgenomen artikelen enigszins de indruk wekt van oude wijn in nieuwe zakken, valt de door M. Prak en J. Aalbers geschreven inleiding juist op door haar verfrissende benaderingswijze van het onderwerp. In het kader van een beknopt overzicht van het wedervaren van adel en patriciaat van de middeleeuwen tot de moderne tijd worden verschillende bestaande zienswijzen genuanceerd en tal van nieuwe veronderstellingen geopperd (vooral 12-14). De redacteurs wijzen daarbij op de noodzaak van verder onderzoek. Jammer dat daarmee in deze bundel nog maar nauwelijks een begin is gemaakt.

A. J. C. M. Gabriëls

S. Frankewitz, G. Venner, e. a., *De zegels der steden en dorpen in het Overkwartier van Gelder. Die Siegel der Städte und Dörfer im geldrischen Oberquartier 1250-1798* (Venlo: Van Spijk - Geldern: Verlag der Buchhandlung Johannes Keuck, s. a., 291 blz., ISBN 90 6216 383 1-39800 4217 0).

In voorbeeldige Nederlands-Duitse coöperatie hebben de Maastrichtse chartermeester Venner en de Gelderner stadsarchivaris Frankewitz met een klein team van medewerkers een indrukwekkende zegelcatalogus samengesteld voor het Gelderse Kwartier van Roermond, een landsdeel dat zich, zoals bekend, aan beide zijden van de tegenwoordige staatsgrens heeft uitgestrekt. Als uitgangspunt voor het te bewerken gebied hebben zij gekozen voor de theoretisch grootst mogelijke omvang van het Kwartier, dat wil zeggen dat bijvoorbeeld zowel het in 1473 naar Kleef overgegangene ambt Goch als het in 1568 bij Gelre gevoegde Weert in het overzicht opgenomen zijn. In het catalogusgedeelte vanaf bladzijde 121 zijn de zegels per plaats volgens uniforme criteria beschreven, naar gelang hun huidige ligging op Duits dan wel Nederlands grondgebied respectievelijk in het Duits en het Nederlands.

De catalogus wordt voorafgegaan door een uitvoerige en een voor een breed publiek toegankelijke tweetalige inleiding. De tekst is weliswaar niet geheel vrij van drukfouten en

RECENSIES

feilen in de zinsbouw, maar het begrip van de inhoud wordt er niet noemenswaard door gestoord. Na een korte introductie van het bewaarde zegelmateriaal en een verantwoording van de werkwijze wordt de territoriale ontwikkeling van het Kwartier door Venner in enkele krachtlijnen geschetst. Het betoog is zeer verantwoord, maar enkele details komen door de beknopte presentatie wat in de verdrinking. Zo zou van het onderaan bladzijde 24 meegedeelde de suggestie kunnen uitgaan, dat het ambt Wachtendonk samen met dat van Goch in 1473 definitief in Kleefse handen raakte. Wat Wachtendonk betreft ligt de situatie toch iets gecompliceerder, zoals blijkt uit het door Frankewitz opgestelde historisch overzicht onder het trefwoord Wachtendonk (260). Wat al te voorzichtig is de opvatting geformuleerd, dat het hertogdom Gelre in de vijftiende eeuw door het relatief zelfstandig optreden van de kwartieren op een bondsstaat *leek* (26). Het komt mij echter voor dat men wel een stapje verder mag gaan en van Gelre mag stellen dat het in wezen een bondsstaat *was*. De periode-aanduiding in de legenda bij het overzicht van de territoriale indeling van het Kwartier (26) is minder zorgvuldig: de aanduiding 'ca 1450' conform de Duitse tekst (32) ware te verkiezen boven het hier gehanteerde 'late middeleeuwen'. Een excurs over voornamelijk de zeventiende-eeuwse gebiedsuitbreiding wordt door A. Berkvens verzorgd. De functie van de onderscheiden typen van zegels (stads-, kerspel- en schepenbankzegels) wordt vervolgens door Venner in zijn institutionele context geplaatst. Frankewitz gaat tenslotte in op het zegelgebruik (periode, zegelende instanties), het materiële aspect (vorm en afmetingen, schrift) en de iconografie. Op de deskundigheid waarmee dit onderdeel beschreven is, valt nauwelijks af te dingen. Niettemin een enkele kanttekening. De mispelbloem, in oorsprong een herkenningsteken van de Gelderse graven dat sedert 1229 verdrongen werd door de naar rechts gewende leeuw met enkele staart, is veel langer dan door Frankewitz wordt aangenomen een symbool van de stad Geldern gebleven; weliswaar niet op het stadszegel, maar blijkens diverse posten uit de stadsrekeningen tot in de late vijftiende eeuw wèl in het stadswapen: de stadsbode placht een tabbert met opgestikte mispelbloemen te dragen. Dit wijst erop dat stadswapens niet altijd vereenzelvigd mogen worden met wapenfiguren op zegels, zoals op bladzijde 93 gesuggereerd wordt. Dat stedelijke versterkingen, zoals poorten en torens, alleen op de zegels van Geldern, Zutphen en Emmerik voorkwamen (90) is in zoverre minder volledig, dat ook het zegel van het Overbetuwse Gendt, dat de juridische status van stad bezat en om die reden mede de bekende Verbondsbrief van 1418 bezegelde, een dergelijke afbeelding kende. De inleiding is voorzien van voortreffelijk uitgevoerde foto-illustraties, waarvan een negental in kleur. Overzichtelijke kaarten adstrueren het betoog over de territoriale indeling.

De uitvoerige catalogus dwingt groot respect af, niet enkel vanwege de in totaal 208 secure zegelbeschrijvingen (met evenzovele afbeeldingen) en de informatieve ontwikkelingsschets van plaatselijke instituties (met name die over Venlo is daarvan een fraai voorbeeld), maar tevens vanwege de bronvermeldingen, die getuigen van intensief zoekwerk. Kortom: de Limburgs-Duitse grensregio heeft een naslagwerk van formaat gekregen.

R. van Schaik

E. Witte, J. Hannes, e. a., *Arbeid in veelvoud. Een huldeboek aangeboden aan prof. dr. J. Craeybeckx en prof. dr. E. Scholliers van de Vrije Universiteit Brussel* (Brussel: VUB-Press, 1988, 335 blz., Bfl095,-, ISBN 90 70289 50 4).

De historici prof. dr. J. Craeybeckx en prof. dr. E. Scholliers namen in 1987 als hoogleraren van